

Luka Lajos népi iparművész beszél szakmájáról

FŰZFAVESSZŐBŐL KÉSZÜLT REMEKEK

Dr. habil Gerencsér Kinga
c. egyetemi tanár

A vesszőfonás, kosárfonás a múltban az egyik legelterjedtebb népi foglalkozás volt. A kosarak alapanyagául különféle fűzfafélék szolgáltak. Ezek a folyók mentén, mellékágaiknál, a csatornák partján bőségesen megtermettek. A munka a múltban háziipari jellegű volt, kiegészítő téli tevékenységnek, a megélhetést javító mellékfoglalkozásnak számított. A XX–XXI. században ismét reneszánszát éli ez a mesterség.

tek karkosarat, ruháskast, virágtartót, fonott kerti bútort és utazókosarat, a vessző felhasználásának lehetőségei végtelenek.

„NINCSEN KOSÁR VESSZŐ NÉLKÜL!”

A legalkalmasabb nyersanyag a fűz-favessző volt. A kosárfonók ezen kívül aranyvesszőt, rekettyét vagy vörös fűzet használtak, kényszerűségből a gyűrűsfa vagy a jegenye arra alkalmas vesszeit is megfonták. Aranyvesszőt azelőtt a házak tájékán, az uradalmon is természetkezelték, nemesítettek. A vesszőnek vékonyknak, egyenesnek és hosszúnak kellett lennie, s nagyon fontos volt a rugalmassága: hogy jól hajlítható legyen, ne törjön el könnyen. Vesszőszedés: a kosárfonó több olyan helyet ismert, ahol a megfelelő alapanyag megtermett. Helyes vágással nem ártott a természetnek, a következő éven a levágott helyén bőségesen megtermett az új vessző. Egymaga járt gyűjteni. A vágás eszköze valamikor egy éles kés, görbe kés, szőlőmetsző kés, bicska volt. A levágott vesszőt kévékbe kötözte. Madzagot, drótot használt hozzá, régebben azonban a kévét egy hosszabb vessző segítségével, szorító kötést alkalmazva gúzsba kötötte. Két-három kévét a hátán, nagyobb mennyiséget szekéren szállított haza.

Aranysárga és amerikai fűzfavesszők

A népi kosárfonók tavasztól ősziig a földeken dolgoztak; a fonott termékeket télen készítették, amikor a mezőgazdasági munkák szüneteltek. A mesterség fortélyait a falujukban élő idősebb kosárfonóktól sajátították el. Gyakori volt a családi hagyományozódás, az apától, idősebb testvértől való tanulás. A népi kosárfonók első sorban családjuk igényeit elégítették ki, de a vesszőből készült különféle használati tárgyakkal ellátták az egész falut, gyakran a környékét is. A vesszőfonás technikája több ezer éves, amit a sövény- vagy paticsfalú házak ásatásokon feltárt maradványai tanúsítanak. A fal vázát földbe szúrt karók közé font vesszőfonadék alkotta, melyet mind a két oldalán agyagos sárral vastagon betapasztottak. Anyaga leggyakrabban

fűz- és mogyoróvessző, ritkábban nyírfavessző. A hántolatlan, hajas vagy zöld vesszővel dolgozó specialistákat és háziiparosokat széles körben kaskötőnek nevezték, míg a hántolt vesszőből finomabb kivitelű munkákat készítő háziiparosnak és kisiparosnak kosárfonó volt a megnevezése. Épületek, használati eszközök is készültek vesszőfonadékból, mint például sövényház, de a parasztspecialisták különféle rendeltetésű melléképületeket is készítettek ily módon: terménytárolókat (gabonáskas vagy szántalpas kas, kukoricáskas stb.), tyúkólat, kaput. Külön típust alkotnak a csúcsos karórendszerre font készítmények. Így készültek a varsák, csíkkasok, haltartók, méhkasok, galambkosarak, borszűrők. Hántolt vesszőből készítet-

Luka Lajos

Elismerő oklevelek

A kékvetet vízszintesen egymás fölé helyezve a szabad ég vagy fedett szín alatt, veremben elföldelve tárolta, védve a kiszáradástól. A népi kosárfonók általában pucolatlan vesszővel dolgoztak, vagyis a vesszőt héjastul fonták meg. A parasztkosarakhoz való pucolatlan vesszőt általában lombhullás után,

október végén, november elején szedték. Így helyes tárolással egészen tavaszig megtartotta rugalmasságát. A tapasztalt kosárfonó tudta, hogy a szedéshez csak azután foghat hozzá, ha a vessző már sárgulni-barnulni kezdett, legalábbis száradásnak indult. A zöld, nyálkás héj helyett vastagabb, fás héjat, kérget kapott.

Fehér és főzött vesszővel nem minden kosárfonó dolgozott. A fehér vesszőnek való zöld vesszőt augusztus végén éretlenül vágják, ennek a héja könnyen lejött (pucolt vessző). A zöld héj eltávolítása után a vessző fehér színű maradt. A főzöttözhöz való alapanyagot lombhullás után gyűjtötték. A héjat főzéssel távolították el róla. Az ilyen vessző enyhe barnás, ún. homokszínűt kapott.

A kosárfonás rejtelméről Luka Lajost, túrkevei vesszőfonó és kertibútor-készítő népi iparművészt kérdeztem. 1945-ben született Túrkevén, az általános iskola elvégzése után eredetileg szobafestőnek jelentkezett, de „létszám feletti” lett, így végül Sallai Károly műhelyében kosárfonó ipari tanulóknak tanult. Nála sajátította el a mesterség fortélyait. 1962-től a helyi kosárfonó üzemben dolgozott 1974-ig, majd egészségügyi problémák miatt szakmát és munkahelyet váltott. A fémgforgácsoló szakmában dolgozott 19 évig. A vállalat megszűnése után a végkielégítésből alapanyagot vásárolt és egyéni vállalkozó lett, az eredeti szakmájában. Bezárkózott, úgy próbálta felidézni az eredeti fogásokat, maga se tudta, hogy képes-e még vesszőfonásra, de szerencsére

A vessző háromfelé hasítása hasítófa segítségével

visszajöttek a régi mozdulatok. A kezdeti nehézségek után termékei bemutatásával igyekezett megfelelő piaci kapcsolatokat kiépíteni.

Ez úgy érzem, sikerült – mondja a mester. 1998 óta zsúriztetem termékeimet. Előbb a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál, majd 2002-től a Magyar Művelődési Intézetnél (ma Hagyományok Háza) összesen 35 termékem kapott zsúrizszámot. Folyamatosan kiállításokon, pályázatokon veszek részt. Tagja vagyok a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Népművészeti Egyesületnek, illetve alapító tagja a Nagykunsági Népművészek Egyesületének. A paraszti kultúrában

A fotel lábainak merevítése

meglévő archaikus formák mellett megtaláljuk a modern lakáskultúrába is beillő tárgyakat.

– *Miután megvette a vesszőt, máris nekifoghat a fonásnak?*

– Hát nem egészen így van, először szétválogatom, hogy fonáskor már ne kelljen válogatni vagy keresgélni. A legvastagabbakat külön rakom, belőlük készülnek a fenék- és az oldalkarók. A vastagabb, közepszerű vesszőt a fenék körülszegésére és a kosár oldalának, falának megkezdésére használom. A vékonyabból készítem a fotel oldalát és alját. A szétválogatás után a vesszőket a

tövüknél (a vastagabb fele) éles késsel kihegyezem, hogy könnyebben tudjam őket a fonás közé szúrni. A fűzfavesszőt vízben áztatom, a vessző vastagságától függően több órán át. Az aranyárga fűzfavesszőt, mivel szivacsos szerkezetű, 1–2 óráig áztatom, az amerikai fűz keményebb, azt 4–6 órát. Utána vizes takaróval letakarom, hogy ne száradjon ki.

Egy vesszőt 3 vagy 4 felé hasítok úgynevezett hasítófa segítségével, majd kiviszem a belet belőle sínyaluval. Egy fotel elkészítésénél először meghajlítom a pidlit (káva) a sablonra, utána kifonom az ülést. A lábakat 2 éves merevítő vesszőből készítem, majd következik a rácsozás, és végül leszegem. Amelyik termékben szeg van, azt vizes rozsdamaró oldattal (10 l víz, 1 dl rozsdamaró) lemosom, felújításnál is ezzel mosom át a terméket. Végül selyemlakkal vagy Trinát lakkal bekenem, ettől lesz szép fényes és tartós. Egy fotel elkészítése 2 napot vesz igénybe.

– *Hogyan történik a kosárfonás?*

– A fenék elkészítésével kezdem. Először a hosszabb, vastagabb vesszők végéből, a tövéből fenékarókat vágok. Hosszúságuk adja a fenék átmérőjét. A karókból keresztet készítek. Három karó közepét késsel felhasítom, majd a hasítékokon keresztüldugok további hármat. Két vékony vesszőt a hegyivel, a

Sínyaluval végzi a belezést

vékonyabbik felével szintén átfűzők a hasítékon, ezekkel körülfonok minden egyes karót. A karók között keresztbezem a vesszőket, közben a karókat szét is választom egymástól. Ha elfogy a vessző, pótolom. A fenéket leszegem, majd elkezdem fonni a kosár falát. Előbb kihegyezett oldalbordákat szúrok a fenékarók mellé. Az oldalbordákat is vastagabb vesszőkből készítem. Hat fenékarós kosár esetén 12 karóvég van, ezért huszonnégy oldalbordát kell készítenem, minden karóvéghez kettőt. Ezeket kihegyezett felükkel beszúrom a karóvégek mellé, majd további három vesszővel folytatom a kosár falának fonását addig, míg a megfelelő magasságot el nem érem. Végül leszegem a kosarat, és elkészítem a fülét.

Különböző kialakítású kosarak és a slágertermék Hollandiában a zöldségtároló

Székláb készítése

Felesége, Emike eredetileg közgazdász végzettségű, ma már igazi vesszőfonónak számít. – Eleinte, amikor elkezdtem segíteni, mindig kérdezgettem a férjemtől, hogy mit hogyan kell csinálni – mondja Emília. – A legtöbbször csak annyi volt a válasz: „hát látod!” Így aztán leginkább a saját káromon tanultam meg a fortélyokat. A különlegesebb, nagyobb darabokat most is csak ő

tudja megcsinálni, de a kisebb üveg- vagy tükörfonásokat én is megoldom. Ahogy a házaspár meséli, ma már felnőtt gyermekeik is megtanulták a mesterség alapjait, sőt még jogász menyük is féltve őrzi azt a néhány darabot, amellyel próbálkozott. – A nyári szünetek alatt természetes volt, hogy a lányunk és a fiunk is besegített a munkába. Most meg lassan már az unokák következnek. Egyelőre azonban még inkább én készítek nekik ajándékokat meglepetésként – teszi hozzá Lajos. A házaspár gyakorlatilag minden idejét együtt tölti, még sincs elégük egymásból. Tavasztól őszig járják a különböző vásárokat, rendezvényeket, bemutatókat, olykor egy-egy alkotótáborban is részt vesznek. Valójában ez a kirándulás nyaralás számukra. Négy rendezvényen mindig részt vesznek: Túrkevei Juhászfesztivál, Tűri Vásár, Mezőtúr, budapesti Mesterségek Ünnepe, Karcagi Birkafőző verseny. Mindenütt nagy sikere van a termékeinek és gyorsan el tudja adni őket, már megkeresték Hollandiából és a Kanári-szigetéről is. Termékeik nagyon változatosak, például ülőgarnitúrából is van klasszikus, új kagylóüléses kétféle formában, puff, hintaszék, előszoba-berendezések, komódok, szennyestárolók, virágtartók, zöldségtárolók, kosarak stb.

A műanyagok megjelenéséig a használati tárgyak nagy részét ebből a könnyen elérhető anyagból készítették s a régen sokfelé található fűzfavessző készen adta magát rengeteg eszköz, használati tárgy elkészítéséhez. Ráadásul igen szilárdak és könnyűek voltak a belőlük készült tárgyak. Gazdag tárgyalkotó népművészeti, kézműves hagyományunk mély, ezeréves gyökerekre nyúlik vissza. Nemzeti, kulturális identitásunk része,

Sablonok

nemzeti önkifejeződésünk eszköze, jellegénél fogva egyedi, rendkívüli értéket hordoz magában. A népi kézművesek hagyományőrző jellegük által kardinálisan kiemelendő nemzeti értékrendet hordoznak, hozzájárulhatnak a közösségek megerősítéséhez, valamint egy-egy kistérség minőségi vendéglátásának, idegenforgalmi vonzerejének a növeléséhez. Ezek a szakmák munkahelyeket biztosíthatnak, megakadályozhatják a munkaerő elvándorlását. ■

Forrás:

http://turagro.hu/doc/nepi_kis-mestersegek%20hagyomanyai_es_muveloi_jasz_nagykun_szolnok_megyeben_kihaloban_levo_videki_kezmuvesseg.pdf

Fotó:

Kozma Károly és Héjj Botond

A legtöbbet készített ülőgarnitúra